

RYSZARD PASZKIEWICZ

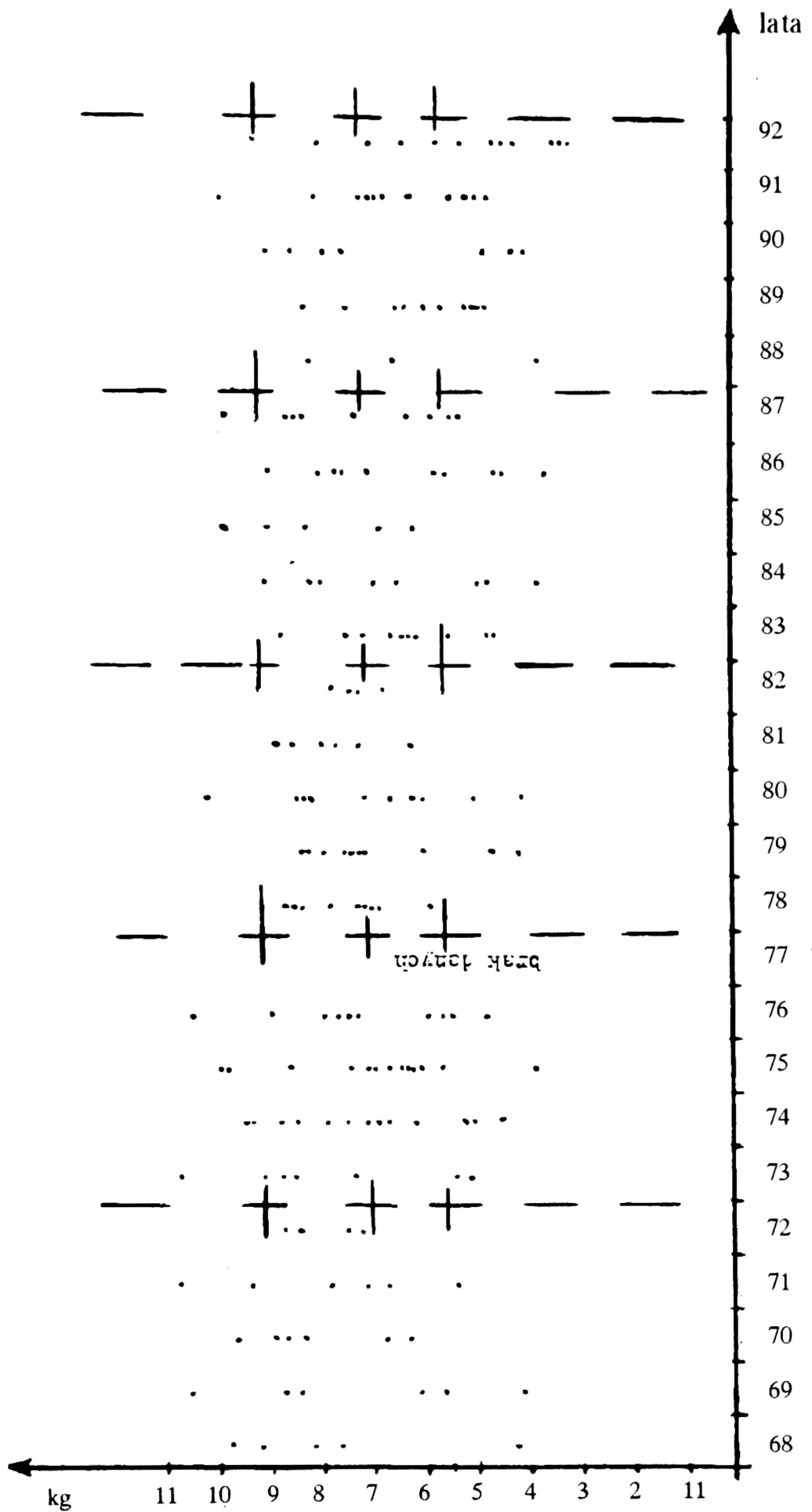
Próba oceny stopnia degeneracji populacji jelenia szlachetnego

Evaluation of a Degeneration of Red Deer Populations
Based Upon Changes of Antlers Weight

Wstęp

Przystosowywanie przyrody do potrzeb człowieka pociągnęło za sobą duże przeobrażenia, które niekorzystnie oddziaływały i nadal oddziałują na warunki życiowe prawie wszystkich gatunków zwierząt żyjących na wolności. Niezależnie od przeobrażeń, które miały na celu wypełnienie funkcji gospodarczych przez przyrodę, nasilały się działania w kierunku zaspokajania ludzkich pasji, potrzeb estetycznych i kulturowych. Nieznajomość prawideł rządzących populacjami zwierzyny, doprowadzała niekiedy do jej degeneracji. Przykładem takich działań było tworzenie ośrodków — obwodów łowieckich, mających na celu intensywną hodowlę jeleni z myślą o organizacji polowań dewizowych. Aby zagwarantować możliwie wysoki ich efekt — głównie na jelenie byki — doprowadzano w wielu łowiskach do przegęszczenia żyjących tam zwierząt. Spowodowało to, oprócz znacznego nasilenia się szkód łowieckich w lesie (spałowanie, zgryzanie), spadek jakości osobniczej. Jednym z kryteriów jej określania jest wielkość poroża u jeleniowatych.

Poroże jeleniowatych od dawna fascynuje ludzi o zainteresowaniach przyrodniczych, ponieważ jest tkanką nie występującą u innych grup zwierząt. Może ono stanowić organ walki, organ imponujący, zabawowy, rozpoznawczy. Zawsze jednak można przyjąć, że jego wielkość jest wyznacznikiem nadprodukcji organizmu. W łowiskach o bogatej i zróżnicowanej bazie żerowej, w populacjach nieprzegęszczonych oraz właściwej strukturze wiekowej i płciowej, wielkość poroża jest większa niż w łowiskach ubogich w żer, czy o zniekształconych strukturach. Istotnym elementem właściwej gospodarki populacjami jelenia jest znajomość pojemności wyżywieniowej łowiska zimą. Według Bobka, dla lasów mieszanych za dopuszczalne zagęszczenie jeleni zimą na terenach nizinnych można przyjąć 30–40 szt. jeleni/1000 ha. Brak jest takich opracowań dla terenów górskich, ale uwzględniając niedostępność zimą znacznej części żerowisk wskutek zalegania głębokiej pokrywy śnieżnej, odpowiednie liczby powinny być zdecydowanie mniejsze.

RYC. 1. Rozrzut mas wieńców jeleni-byków odstrzelonych w latach 1968–1992

Prezentowane opracowanie jest próbą statystycznego ujęcia wielkości zjawiska degeneracji populacji na podstawie spadku masy poroża jeleni byków jako skutek przegęszczenia i odnosi się do obwodu łowieckiego nr 64 w województwie krośnieńskim o powierzchni leśnej 9880 ha (Nadleśnictwo Baligród). Typem siedliskowym lasu jest las górski a skład gatunkowy przedstawia się następująco: Bk-31%, Jd -28%, Olsz-22%, So-13% inne 6% o następującym rozkładzie klass wieku: I kl — 5%, II — 33%, III — 5%, IV — 12%, V — 18%, VI i wyż. — 27%. Analizowane łowisko leży w Bieszczadach i obejmuje tereny od 500 m nad n.p.m. do 1050 m.

Materiał i metoda

Materiał analityczny stanowiła ewidencja odstrzelonych jeleni byków w okresach rykowiska na przestrzeni lat 1968–1992 r., w Nadleśnictwie Baligród. W celu zobrazowania stanów zwierzyny i wielkości zrealizowanych odstrzałów posłużono się łowieckimi planami hodowlanymi za lata 1979–1992. Do analizy przyjęto jedynie masy wieńców jeleni byków, odstrzelonych w czasie rykowiska w ramach odstrzałów dewizowych nie uwzględniając krajowych, gdyż w przypadku tych ostatnich odstrzały dotyczyły głównie I kl. wieku — szczególnie w ostatnim pięcioleciu — co miałoby wpływ na obniżenie średniej masy wieńca.

Przyjęcie tej metody wynika z założenia niezmienności gustów myśliwych obcokrajowców polujących w obw. 64 w latach 1968–1992 r.; rozkład mas na ryc. 1 wskazuje, że stale w grupach polujących byli myśliwi pragnący zdobyć trofea najcięższe jak i tacy, którzy zadowalali się odstrzałem jeleni o wieńcach lżejszych. Łącznie zestawiono masy 193 wieńców jeleni. Próby poszerzenia analizy o inne sąsiednie obwody łowieckie nie dały rezultatu ze względu na brak kompletnych materiałów obejmujących tak długi okres.

Wyniki

Na rycinie 1 zestawiono masy wieńców wszystkich odstrzelonych jeleni byków z podziałem na okresy pięcioletnie. Zestawienie to obrazuje rozrzut mas w poszczególnych latach i potwierdza słuszność założenia, dotyczącego gustów myśliwych a równocześnie ukazuje tendencję spadku masy wieńców.

TABELA 1
Kształtowanie się udziału trofeów medalowych

Treść	Lata				
	1968–72	1973–76	1978–82	1983–87	1988–92
Liczba odstrzelonych byków	27	43	39	42	42
w tym o masie wieńca					
— > 9 kg	6	6	1	2	1
— 7,00–8,99 kg	13	17	24	16	9
— 5,50–6,99 kg	5	11	10	13	12

TABELA 2
Wybrane elementy analizy kształtowania się masy w latach 1968–1992

Treść	Lata					Spadek między 68–72 a 88–92 [%]
	1968–72	1973–76	1978–82	1983–87	1988–92	
Największa masa wieńca [kg]	10,70	10,60	10,00	9,70	9,60	10
Średnia arytm. masa wieńca [kg]	7,80	7,10	7,00	6,60	5,90	24
Średnia arytm. 10 najlep. wieńców [kg]	9,40	9,40	8,50	8,70	8,10	14
Średnia arytm. 20 najlep. wieńców [kg]	8,70	8,60	8,10	8,00	7,30	16
Wartość modalna [kg]	7,40	7,10	7,30	6,30	5,60	24

Analizując materiały dotyczące wyceny CIC stwierdzono, że wieńce medalowe pojawiły się przy masie 5,50 kg — medal brązowy (170 pkt CIC), medal srebrny — (pow. 190 pkt CIC) — przy masie 6,90 kg i medal złoty — (pow. 210 pkt CIC) — przy masie pow. 9.00 kg, stąd też w celu przedstawienia spadku liczby trofeów medalowych oraz przesuwania się punktacji CIC w dół sporządzono tabelę 1.

W tabeli 2 przedstawiono statystyczne ujęcie wybranych wielkości, które potwierdza, że na przestrzeni lat 1968–1993 r. następował na terenie obw. 64 systematyczny spadek masy wieńców jeleni byków powodowany nadmiernym zagęszczeniem populacji. Znaczniejszy spadek daje się zaobserwować na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych i ma on miejsce do chwili obecnej. W ciągu ostatnich 20 lat średnia masa wieńców spadła o 24% a spadek wykazują również wszystkie pozostałe analizowane wielkości.

TTABELA 3
Stany jeleni oraz realizacja planów odstrzału

Rok łowiecki	Stany jeleni wg inwen- taryzacji	Liczba jeleni na 1000 ha pow. leśnej	Wykonany odstrzał + ubytki			
			ogółem	w tym		
				byki	łanie	cielęta
1979/80	290	29	51	11	20	20
1980/81	430	43	65	17	26	20
1981/82	580	59	151	19	86	46
1982/83	600	60	198	28	115	55
1983/84	360	36	215	34	127	54
1984/85	335	34	161	29	106	26
1985/86	380	38	217	54	128	35
1986/87	320	32	173	30	117	26
1987/88	280	29	116	31	73	12
1988/89	350	35	217	33	156	28
1989/90	330	33	172	27	123	22
1990/91	376	37	180	34	120	26
1991/92	332	35	323	32	236	55
1992/93	462	47	220	31	153	36

Ponieważ wielu autorów (m.in. Bobek 1992) podaje, że masa poroża jest funkcją masy ciała, dodatkowo ustalono średnią masę tuszy po wypatroszeniu w latach 1968–1972 oraz w pięcioleciu 1988–1992, które odpowiednio wyniosły 170 kg i 161 kg — ustalony spadek masy jako skutek przegęszczenia — wyniósł więc 5%.

Ze względu na brak danych dotyczących całego analizowanego okresu w tabeli 3 podano stany jeleni według corocznych inwentaryzacji oraz zrealizowane plany odstrzału jedynie za lata 1979–1993.

Na podstawie wywiadu terenowego ustalono, że w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych odstrzeliwano w obwodzie ok. 60 jeleni w sezonie. Tak mały odstrzał był przyczyną szybkiego wzrostu populacji jeleni bytujących w obwodzie 64 i wzrastającego zagęszczenia, co potwierdzają wyniki inwentaryzacji w latach 1980–1982 oraz realizowane odstrzały po 1981 r.

Poziom oraz łatwość realizowania odstrzałów wskazywałyby na zaniżanie inwentaryzacji jeleni. Również wielkość szkód istotnych w lesie w wysokości 9 mln zł (1 jednost. jelen.) inwentaryzacja z 1989 r. według metody opracowanej przez IBL pozwala wysuwać wnioski o zaniżaniu stanów inwentaryzacyjnych jeleni.

Wnioski

- Metoda ustalania stopnia degeneracji populacji jelenia wskutek przegęszczenia na podstawie analizy porównawczej mas wieńców jest metodą skuteczną. Reakcja na przegęszczenie przez zmniejszenie masy wieńców daje się szybciej zauważyć i jest bardziej znacząca niż spadek masy tusz. Staje się to zrozumiałe jeśli założymy, że wieńiec jest pewną formą “nadprodukcji”.
- Istotny wzrost liczby jeleni na terenie obwodu 64 miał miejsce w okresie ostatnich 30 lat przy czym objawy degeneracji pojawiły się po 15 latach co jest pewnym wskaźnikiem plastyczności gatunku i szybkości reakcji na przegęszczenie.
- Podejmowane działania mające na celu poprawę jakości wieńców przez przywrócenie właściwej liczebności jeleni w łowiskach, mogą odnieść skutek po upływie podobnego okresu jak okres spadku, a wynika on z naturalnego tempa reakcji.
- Przyspieszanie tego tempa przez intensywniejszą redukcję nie jest wskazane (intensywna redukcja wprowadza ryzyko odstrzału przyszłościowych cielaków, byczków oraz hodowlanych łań), które również przenoszą pożądane cechy.
- Wraz z intensywną redukcją łań mających na celu ograniczenie przyrostu, należy prowadzić selekcyjne odstrzały jeleni byków z równoczesną statystyczną analizą kształtowania się masy poroży.
- Celowe wydaje się rozszerzenie badań nad zjawiskiem degeneracji jeleni w Polsce szczególnie na obszarach o uznanym i cenionym ekotypie jelenia.
- Przedstawiony materiał wskazywałby na potrzebę weryfikacji dopuszczalnego zagęszczenia jeleni nie tylko ze względu na szkody łowieckie ale również z powodu zjawiska degeneracji populacji.

- Efekty polowań dewizowych oraz obserwacje rykowiska wskazują, że zjawisko degeneracji w podobnej skali obejmuje całą populację jelenia w Bieszczadach.

Z Nadleśnictwa Baligród

Literatura

1. **Jaczewski Z.** Poroże jeleniowatych Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1981.
2. **Bobek B. i inni.** Jeleń — monografia przyrodniczo-łowiecka — Wydawnictwo Świat, Warszawa 1992.
3. Ewidencja odstrzałów jeleni Nadleśnictwa Baligród za lata 1968–1992.
4. Plan urządzania gospodarstwa leśnego Nadleśnictwa Baligród na lata 1985–1994.
5. Łowieckie plany hodowlane Obwodu nr 64 za lata 1979/80–1992/93.

Summary

This paper attempts to evaluate a degeneration of red deer in excessively dense populations. The degeneration has been assessed on the basis of decreased antlers weight within 30 years. Collected material verifies also some of the previous papers which are determining acceptable number of red deer in mountainous regions.

Reaction rate of a red deer population with reference to overpopulation of particular region has been established (in this studied case, a significant decrease of antlers weight has occurred after 15 years of excessive density in red deer population).